

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/47/251-255>

Mələk Məmmədova

Azərbaycan Rəssamlıq Akademiyası
magistrant

<https://orcid.org/0009-0008-5046-0204>
mmelek02@gmail.com

Heykəltəraş Görüş Babayevin yaratdığı “Kitabi-Dədə Qorqud” abidəsinin bədii-estetik xüsusiyyətləri

Xülasə

Azərbaycan heykəltəraşları içərisində Əməkdar rəssam Görüş Babayevin özünəməxsus yeri vardır. Heykəltəraş gənc yaşlarından mükəmməl ixtisas təhsili almış, əvvəlcə Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbini bitirmişdir. Sonra Sankt-Peterburqdakı Rəssamlıq Akademiyasında monumental heykəltəraşlıq üzrə təhsilini davam etdirmişdir. Vətənə döndükdən sonra isə akademik Ömər Eldarovun emalatxanasında biliklərini təkmilləşdirməklə məşğul olmuşdur. Onun yaratdığı əsərlər içərisində Mirzə Şəfi Vazeh, Nizami Gəncəvi, 20 Yanvar şəhidlərinə abidə və b. xüsusi olaraq fərqlənir. Sankt-Peterburqdakı Nizami Gəncəvi heykəlinin müəllifi də Görüş Babayevdir. Uzun müddət Türkiyədə əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmuş Görüş Babayevin əsərləri həmin ölkədə də ucaldılmışdır. Türkiyənin Ərzurum şəhərindəki “Arfa çalan qız” abidəsi, ümumilikdə Türkiyəyə həsr olunmuş “Türkiyə yuxuları” silsiləsi onun yaradıcılığının məhsuludur. Görüş Babayevin son illərdə yaratdığı abidələr içərisində “Kitabi-Dədə Qorqud” abidəsinin öz yeri vardır. 2013-cü ildə Bakının görkəmli yerlərindən birini tutan Dədə Qorqud parkında ucaldılan bu abidə indiyədək bu eposu – “Kitabi-Dədə Qorqud” eposuna həsr edilən heykəllərdən və digər sənət əsərlərindən fərqlənir. Azərbaycan incəsənətində Dədə Qorqud eposuna çoxlu əsərlər həsr edilmişdir. Hətta eposun 1300 illik yubileyi təmtəraqlı şəkildə keçirilən zaman müsabiqə də elan edilmişdir. Müsabiqə qalibsiz bitsə də, həmin dövrün qabaqcıl incəsənət xadimlərinin böyük əksəriyyəti öz əsərləri ilə müsabiqədə iştirak etmişlər. Görüş Babayevin yaratdığı abidə həmin müsabiqəyə təqdim olunan əsərlərdən onunla fərqlənir ki, bu abidəyə qədər rəssamlar və heykəltəraşlar əsasən Dədə Qorqud obrazının özünə diqqəti yönəldir, sadəcə bu obrazı yaratmaqla kifayətlənirdilər. Görüş Babayev isə öz əsərini bütövlükdə eposu həsr etməyi qərara alır və belə bir sənət əsəri yarada bilir. Heykəltəraş bu əsəri ilə eposun möhtəşəmliyini verməyi qarşısına məqsəd qoyur. Məqalədə bu abidənin sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən bəhs açılır.

Açar sözlər: *Görüş Babayev, “Kitabi-Dədə Qorqud”, abidə, dastan, heykəl, heykəltəraş*

Malak Mammadova

Azerbaijan State Academy of Fine Arts
Master student

<https://orcid.org/0009-0008-5046-0204>
mmelek02@gmail.com

Artistic-Aesthetic Features of the Monument “Kitabi Dada Gorgud” Created by Sculptor Gorush Babayev

Abstract

Among the Azerbaijani sculptors, the Honored Artist Gorush Babayev has a special place. The sculptor received an excellent specialized education from a young age, at first, he graduated from Azerbaijan State Art Fine School named after A.Azimzadeh. Then he continued his studies in monumental sculpture at the Academy of Fine Arts in St. Petersburg. After returning to his homeland, he was engaged in improving his knowledge in the workshop of academician Omar Eldarov. Among

the works created by him the different monuments to such as Mirza Shafi Vazeh, Nizami Ganjavi, to the martyrs January 20 and others differ specifically. The author of the Statue of Nizami Ganjavi in St. Petersburg also belongs to Gorush Babayev. The works by Gorush Babayev, who has been engaged in labor activity in Turkey for a long time, were also erected in that country. The monument "The Girl Playing The Harp" in Erzurum in the city of Erzurum in Turkey, the series "Dreams of Turkey", dedicated to Turkey in general, is a product of his work. Among the monuments created by Gorush Babayev in recent years, the monument "Kitabi Dada Gorgud" has its place. Erected in 2013 in the park of Dede Gorgud, which occupies one of the prominent places in Baku, this monument differs from the sculptures and other works of art dedicated to this epic "Kitabi Dada Gorgud". Many works have been devoted to the epic Dede Gorgud in Azerbaijani art. A competition was even announced when the 1300th anniversary of the epic was held. Although the competition ended without a winner, the majority of the leading art figures of that time took part in the competition with their works. The monument created by Gorush Babayev differs from the works submitted to the competition in that before this monument, artists and sculptors mainly focus on the image of Dede Gorgud himself, but are content with creating this image, they are content with just creating this image. Gorush Babayev decided to devote his work to the epic as a whole and was able to create such a work of art. The sculptor aims to convey the grandeur of the epic with this work. In the article it is told about the features of the craft of this monument.

Keywords: Gorush Babayev, "Kitabi Dada Gorgud", monument, epic, statue, sculptor

Giriş

Görüş Babayev Azərbaycan heykəltəraşlıq məktəbinin görkəmli nümayəndələrindən biri kimi dəyərli əsərləri ilə sənət aləmində tanınır. Onun yaradıcılığına nəzər saldıqda, sadə insanların obrazlarından başlayaraq, tarixi, ədəbi və siyasi xadimlərə həsr olunmuş portretlər, kompozisiyalar və monumental abidələrlə zəngin olduğunu görmək mümkündür. Onun yaratdığı əsərlər arasında xüsusilə seçilənlərdən biri "Kitabi-Dədə Qorqud" abidəsidir ki, öz orijinallığı ilə daim insanların diqqətini cəlb edir.

"Kitabi-Dədə Qorqud" ümumtürk ədəbiyyatının yeganə yazılı eposu olaraq bütün dövrlərdə aktuallığını qoruyub saxlamış, təkcə Azərbaycan ədəbiyyatının deyil, ümumilikdə dünya ədəbiyyatının nadir incilərindən biri hesab edilmişdir. Ümumiyyətlə, heykəltəraşlıqda eposa, mifə, nağıla, folklor qəhrəmanlarına müraciət çox geniş yayılmışdır və tarixi baxımdan da qədim dövrlərə gedib çıxır. "XVIII–XIX əsrlərin qovşağında klassisizm dövründə, antiklik rus mədəniyyətində mərkəzi yer tutan zaman bir çox yazıçılar, rəssamlar, heykəltəraşlar və digər incəsənət xadimləri məşhur qədim yunan süjetlərinə müraciət edirdilər" (Cəbrayılloğlu, 2011, s. 4).

Şifahi xalq ədəbiyyatına, eposa müraciət zamanı hər bir sənətkar, rəssam və heykəltəraş öz əsərinə ənənədən, eposdan gələn cəhətlərlə yanaşı, öz fərdi üslubunu da yansıdırdı. Bu rəssamlar erkən qədim yunan klassikasının ənənələrinə əsaslanaraq və eyni zamanda intuisiya ilə hərəkət edərək, heykəltəraşlıq kompozisiyalarına daha çox poeziyaya xas olan bir lirizm gətirirdilər (Bulycheva, 2022, s. 69).

Tədqiqat

Qeyd edilən əsər xalqımızın ən qədim yazılı abidələrindən biri olub, on iki boydan ibarətdir. Hər boy müstəqil süjet xəttinə malik olub, qədim Oğuz türklərinin həyat tərzini, adət-ənənələrini və döyüş ruhunu əks etdirir. Boyların müəllifliyi Dədə Qorquda aid edilir və o, Oğuz türklərinin yol göstərən müdriki kimi tanınır. Dastanın müqəddiməsində Dədə Qorqudun Məhəmməd peyğəmbər dövründə yaşadığı və onunla görüşdüyü qeyd edilir (Xəlilov, 2004, s. 12). Bəzi orta əsr mənbələrində isə türklər tərəfindən elçi kimi göndərildiyi barədə məlumatlara rast gəlinir.

Tədqiqatçılar hesab edirlər ki, dastanın boyları ilk dəfə XI əsrdə "Kitabi-Dədəm Qorqud" adı ilə yazıya alınıb. Müasir dövrdə bizə məlum olan iki əsas əlyazma nüsxəsi mövcuddur. Bunlardan biri Almanyanın Drezden şəhərində saxlanılan və müqəddimə ilə birlikdə on iki boydan ibarət olan nüsxə, digəri isə İtaliyanın Vatikan şəhərində saxlanılan və altı boydan ibarət olan əlyazmadır (Kitabi-Dədə Qorqud, 1988, s. 23). Hər iki nüsxənin XVI əsrdə üzü köçürüldüyü qeyd edilir. 1972-ci ildə Drezden nüsxəsi Bakıya gətirilmiş və geniş tədqiq olunmuşdur.

2019-cu ildə İranda dastanın yeni bir əlyazması aşkar edilmişdir. Bu əlyazma “Türkmən-Səhra” və ya “Günbəd əlyazması” adlandırılaraq tanınmışdır (Nağısoylu, 2021, s. 23). Əski Xorasan vilayətinin Günbəd şəhərindən olan mühəndis Vəli Məhəmməd Xoca tərəfindən bukinist mağazasında üzə çıxarılan bu nüsxə 31 vərəqdən ibarətdir və XVIII əsrin sonlarında Təbrizdə hazırlandığı ehtimal olunur. Onun paleoqrafik xüsusiyyətləri və dil özəllikləri əsərin orijinallığını təsdiq edir (Dədə, 2004, s. 45). Kitabda Dədə Qorqudun soylamaları və eposun baş qəhrəmanı Qazan xan haqqındakı bir boy yer alır.

Akademik K. Əliyev dastanın başqa sahələrə təsiri haqqında yazır: “*Kitabi-Dədə Qorqud* təkcə ədəbi şah əsər deyil. Yalnız orijinal dil mətni də deyil. O, türklərin, oğuzların mifoloji anlayışlarının, əfsanəvi həyatlarının güzgüsüdür. Bu əsərdə, mifdən əfsanəyə, əfsanədən dastana, eposdan tarixi həyata keçid izlənilə bilər. Bu səbəbdən əsər bir çox elmin araşdırma sahəsinə daxil olur: dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, şifahi xalq ədəbiyyatı (mif, əfsanə, dastan, xalq şeiri, adətlər və s.), semiotika, tarix, sosiologiya... Onun müasir ədəbiyyat və incəsənətdə əks olunması da ayrıca araşdırılmalı bir sahədir” (Əliyev, 2019, s. 3).

2000-ci ildə Azərbaycanda *Kitabi-Dədə Qorqudun* 1300 illik yubileyinin qeyd olunması çərçivəsində Dədə Qorqudun portretinin yaradılması üçün təşkil edilən müsabiqə, müstəqillik dövründə təsviri sənətdə tarixi janrın inkişafına əhəmiyyətli bir töhfə verməli idi (Cəbrayılqanlı, 2011, s. 4). Lakin müxtəlif subyektiv amillər səbəbilə yarışma gözlənilən nəticəni vermədi. Müsabiqəyə müxtəlif nəsilləri təmsil edən tanınmış rəssamların əsərləri təqdim edildi. Münsiflər heyəti qarşısında isə ən uğurlu portreti müəyyənləşdirmək kimi çətin bir vəzifə dayanırdı.

Bu yarışma daha da maraqlı edən məqam, müsabiqədə iştirak edən namizədlər arasında Azərbaycan təsviri sənətinin görkəmli simalarının – Tahir Salahov, Oqtay Sadıqzadə, Altay Hacıyev, Asif Azərelli, Arif Mərdan, İsmayıl Məmmədov, Vəqif Ucatay, Sakit Məmmədov və digər tanınmış rəssamların olması idi. Onların hər biri fərqli üslubda Dədə Qorqud obrazını yaratmağa çalışmış, öz sənətkar baxışını təqdim etmişdi.

“Tətbiqi və təsviri incəsənət sahələrində bu dastana bütün türk xalqları tərəfindən maraq göstərilməkdədir. Dastanda adıçəkilən şəxslərin, hadisələrin baş verdiyi ərazilərin sözlə təsvir edilməsindən istifadə edilərək əsərlər yaradılmağa başlanılmışdır. Obrazların geyimi, məkan və s. hər bir xalqın özünəməxsus tərzinə uyğun verilməsi ilə seçilir. Dədə Qorqud baş qəhrəmanlardan biri sayılaraq diqqət mərkəzində olmuş, fərqli üz cizgiləri ilə verilməsinə baxmayaraq, qopuzu özü ilə təsvir edilmişdir. Lakin son dövrlərdə bir sıra təsviri sənət nümayəndələrinin əsərlərində bu obraza olan münasibət fərqli istiqamətdə inkişaf etməkdədir” (Quliyev, 2016, s. 22).

Bu portretlərin hər biri sənətkarlıq baxımından maraqlı və özünəməxsus idi. Lakin əksəriyyətində Dədə Qorqudun ruhuna uyğun mənəvi-psixoloji dərinlik tam şəkildə əks olunmamışdı. Tarixdən də məlum olduğu kimi, Dədə Qorqud yalnız dastan qəhrəmanı deyil, eyni zamanda xalqın mənəvi yolgöstəricisi, bilicisi və hikmət rəmzi idi (Muradoğlu, 2014, s. 7). Məhz bu xüsusiyyətləri dolğun şəkildə əks etdirən portreti tapmaq çətin idi.

Bununla belə, təqdim edilən əsərlər arasında xüsusilə seçilən və obrazın xarakterinə daha yaxın olan rəsmlərdən biri Asif Azərelliyə məxsus idi. O, Dədə Qorqudu qayalıq üzərində əyləşmiş halda, arxa fonda geniş Azərbaycan mənzərəsi ilə təsvir etmişdi. Bu əsərin diqqətçəkən cəhəti rəssamın Dədə Qorqudun xarakterini və müdrikliyini daha ifadəli və inandırıcı təqdim edə bilməsi idi. Rəng palitrası və işıq-kölgə oyunları ilə kompozisiya ahəngdar qurulmuşdu. Ağ saqqalı, parlaq geyimi və dərin düşüncəyə qərq olmuş çöhrəsi Dədə Qorqudun müdriklik rəmzi olduğunu açıq şəkildə əks etdirirdi. Əsərdə onun baxışlarındakı uzaqgörənlik və iç dünyasındakı dərin müdriklik incəliklə işlənmişdi.

Bu portret sadəcə bir simanı deyil, həm də xalqın ruhunu, tarixi yaddaşını və min illərlə yaşayan eposun mahiyyətini əks etdirməyə çalışırdı. Rəssam Dədə Qorqudu yalnız fiziki cizgilərlə deyil, onun daşıdığı mənəvi yük və hikmət dolu baxışları ilə təqdim etməyə müvəffəq olmuşdu. Bu xüsusiyyətlərinə görə Asif Azərellinin yaratdığı portret müsabiqədə ən uğurlu əsərlərdən biri kimi qiymətləndirilmişdi.

Baxmayaraq ki, 2000-ci ildə *Kitabi-Dədə Qorqudun* 1300 illik yubileyi rəsmi şəkildə qeyd edildi, bu münasibətlə Dədə Qorqudun portretinin yaradılması üçün keçirilən müsabiqə yekunlaşdırılmadı

və bu məsələyə sonrakı illərdə yenidən baxılmadı. Lakin zaman keçdikcə bu möhtəşəm ədəbi abidəyə bədii baxışın formalaşdırılmasına ehtiyac daha çox hiss olunurdu.

Məhz bu məqsədlə, metronun “Gənclik” stansiyası yaxınlığındakı parkın yenidən qurulması zamanı ərazinin qədim eposla əlaqələndirilməsi qərara alındı. Burada ucaldılacaq heykəlin təkcə Dədə Qorquda deyil, bütövlükdə eposa həsr edilməsi isə məntiqli seçim idi.

2013-cü ildə açılışı baş tutan *Kitabi-Dədə Qorqud* abidəsi öz bədii ifadə tərzilə dastanın dərin məzmununa uyğun şəkildə ərsəyə gətirilmişdi. Çünki bu epos xalqımızın fəlsəfəsini, mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini özündə birləşdirən ən dəyərli abidələrdən biridir.

Bu heykəlin yaradılmasının əsas səbəblərindən biri də, əsrlərdir dillər əzbəri olan Dədə Qorqudun indiyə qədər konkret bir heykəl obrazında canlandırılmaması idi. Heykəltəraş qarşısında çətin bir vəzifə dayanırdı: eposun mahiyyətini və onun ən mühüm siması olan Dədə Qorqudun bütün məziyyətlərini özündə cəmləşdirən bir abidə yaratmaq. Heykəlin kompozisiya quruluşu simvolik mənə daşıyır. Ümumi görünüşü həm qocaman bir ağacı, həm də açılmış kitabı xatırladır. Buradakı ağac, kökləri yerə bağlı olub budaqları səmaya ucalan bir metaforadır. Hündürlüyü 4,5 metr olan tunc abidənin səthi müxtəlif çıxıntı və relyeflərlə işlənmiş, üzəri isə “*Kitabi-Dədə Qorqud*” dastanının obrazları və qəhrəmanlarının təsviri ilə bəzədilmişdir. Yaradıcılığında hər zaman ənənə və müasirlik duyulan heykəltəraş müsahibələrinin birində belə demişdir: “Nə yaxşı ki, mən o vaxt Leninqradda qalmadım. Əgər belə olsaydı, mən bütünlüklə Azərbaycana məxsus rəssam ola bilməzdim. Əsərlərimdə azərbaycançılıq o qədər də hiss olunmazdı. Heykəldəki ağac bir simvoldur. Kökü yerdə, amma özü səmaya yüksələn bir ağac. Bu məni daha çox düşündürürdü. Düzdür, bu günə qədər yaratdığım heykəllərin hər biri öz fəlsəfəsinə uyğun olaraq çətin, düşündürücü və məsuliyyətli işlər olub” (Azəri, 2014, s. 8).

Əməkdar incəsənət xadimi, sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Ziyadxan Əliyevin qeyd etdiyi kimi, “Görüş Nurəddinoğlunun sənətinin mahiyyətində onun vətəndaşlıq mövqeyi kifayət qədər görünəndir və bu mənada çoxsaylı əsərləri şərəf və borcun cəm halındakı ifadəsidir” (Əliyev, 2013, s. 35).

Görüş Babayevin yaratdığı “*Kitabi-Dədə Qorqud*” abidəsi qədim adət-ənənələrimizi, xalqımızın tarixi yaddaşını və yurdumuzu yadelli işğalçılardan qoruyan igidlərimizin qəhrəmanlığını özündə əks etdirən bədii bir ifadədir. Heykəltəraş bu eposu yalnız sadə bir heykəl kimi deyil, möhtəşəm bir azman ağac və açılmış kitabın vəhdəti şəklində təsvir edərək, onun həm keçmişin, həm də gələcəyin rəmzi olduğunu vurğulamışdır.

Abidənin ümumi görünüşü uzaqdan baxıldıqda dərhal diqqət çəkir, onun monumental və simvolik mahiyyəti tamaşaçıya güclü təsir bağışlayır. Lakin abidəyə yaxından nəzər yetirdikdə, plastik səth boyunca səpələnmiş zəngin mənə qatları aşkar olunur. Burada yalnız təsviri elementlər deyil, həm də eposun dərin fəlsəfəsi və ideya dünyası hiss olunur. Hər bir detal tamaşaçını dastanın ruhuna qovuşdurur, onu bu qədim irsin canlı şahidinə çevirir. Abidə sadəcə bir memarlıq nümunəsi deyil, eyni zamanda xalqın keçmişi ilə bu günü arasında körpü yaradan, milli dəyərlərimizi gələcək nəsillərə çatdıran əvəzsiz sənət əsəridir.

Görüş Babayevin bu monumental əsərində dastanın müqəddiməsi və on iki boyu vizual şəkildə canlandırılmışdır. Burada Oğuz türklərinin tarixi, qəhrəmanlıq ruhu, mədəniyyəti və ənənələri bəşəri idealların təəcəssümü kimi təqdim olunur və bu epik irsin dünya xalqlarının mənəvi xəzinəsinə aid olduğu vurğulanır. Əsərdə diqqət çəkən əsas elementlərdən biri Dədə Qorqudun qopuzla təsvir edildiyi kompozisiyadır. O, bütün elinə yol göstərən, insanlara düzgün yaşamağı öyrədən müdrik bir obraz kimi işlənmişdir. Rəssamın ustalığı sayəsində Dədə Qorqudun ağ saqqalı və bəyaz saçları ilə əhatələnmiş, dərin düşüncəyə dalmış çöhrəsi müdrikliyi, hikməti və təcrübəni özündə birləşdirən güclü bir təsir bağışlayır. Bu obrazın dolğunluğu və ifadəliliyi abidəni daha cəlbədicə və yaddaqalan edir.

Heykəltəraş bu abidəni sadəcə dekorativ bir element kimi deyil, “*Kitabi-Dədə Qorqud*” dastanının hadisələrini günümüzə daşıyan, tamaşaçını məlumatlandıran bir sənət əsəri kimi işləyib. Abidənin ən böyük dəyəri onun dastanın süjetlərini canlandıraraq tamaşaçıya Oğuz yurdları, qəhrəman igidlər və keçmişdən gələcəyə ötürülən unudulmaz həqiqətlər haqqında dolğun təəvvür verməsidir. Bu heykəl adət-ənənələrimizi, xalqımızın mənəvi kodlarını gələcək nəsillərə çatdıran, milli kimliyimizi bütün

dünyaya tanıdan mühüm bir bədii əsərdir. Necə ki, hər bir insanın öz kimliyi var, eləcə də kimliyə sahib olan millətlər mövcuddur. “Kitabi-Dədə Qorqud” Azərbaycan xalqının kimliyidir və bu kimliyin dünyaya təqdim edilməsi, şübhəsiz ki, dövlətimizin üzərinə düşən əsas vəzifələrdən biridir.

Nəticə

Bütün bu xüsusiyyətlər nəzərə alındıqda əminliklə söyləmək olar ki, abidə milli-mənəvi dəyərlərimizin bədii ifadəsi olaraq bu missiyanı uğurla yerinə yetirmək gücündədir. Bu səbəbdən də bu monumental əsərin tamaşaçılar üçün daim aktual və maraqlı olacağına böyük inam var.

Ədəbiyyat

1. Azəri, L. (2014, fevral 28). Səmaya boylanan rənglər. *Mədəniyyət qəzeti*, s. 8.
2. Bulycheva, Ye. I. (2022). Antichnyye reministsentsii v mifopoetike skul'ptury Aristida Mayolya. *Aktual'nyye problemy vysshego muzykal'nogo obrazovaniya*, 1(63), 69–73.
3. Cəbrayılolu, E. (2011, aprel 12). Heykəltəraşın real görünən arzusu. *Ədalət qəzeti*.
4. Dədə Qorqud Kitabı. (2004). *Ensiklopedik lüğət*. Bakı: Öndər Nəşriyyat.
5. Əliyev, K. (2019). *Dədə Qorqud* (Əsərləri 10 cildə, VII cild). Bakı: Elm və Təhsil.
6. Əliyev, Z. (2013). *Plastikanın poetik çalarları*. Bakı: SBS.
7. Xəlilov, N. (2004). *Qopuzdan saza Dədə Qorqud dünyası: Məqalələr*. Bakı: Öndər Nəşriyyat.
8. Kitabi-Dədə Qorqud. (1988). (F. Zeynalov & S. Əlizadə, Tərt.). Bakı: Yazıçı.
9. Quliyev, R. (2016). Müstəqillik dövründə Dədə Qorqud obrazına yeni baxış. *İncəsənət və mədəniyyət problemləri: Beynəlxalq Elmi Jurnal*, 4(58), 22–30.
10. Muradoğlu, N. (2014, fevral 2). “Kitabi-Dədə Qorqud” abidəsi Azərbaycanın milli kimliyidir. *Xalq qəzeti*, s. 7.
11. Nağısoylu, M. (2021). “*Kitabi-Dədə Qorqud*”un *Günbədə əlyazması*. Bakı: Elm və Təhsil.
12. Utemova, L. (n.d.). *Antichnyye mify v kamne*. Culture.ru.
<https://www.culture.ru/materials/183055/antichnye-mify-v-kamne>

Daxil oldu: 11.01.2025

Qəbul edildi: 16.04.2025